

RADOSŁAW PAWLIK
Archiwum Państwowe w Szczecinie
ORCID: 0000-0003-2715-2648

*Zebrania naukowe w Archiwum Państwowym w Szczecinie
w 2022 roku*

Archiwum Państwowe w Szczecinie prowadzi różnorodną działalność. Gromadzi, ewidencjonuje, przechowuje, opracowuje, zabezpiecza i popularyzuje materiały archiwalne. W ramach ostatniej z swych funkcji zajmuje się także działalnością wydawniczą i naukową. Przedsięwzięciem zaliczającym się w skład tej ostatniej są zebrania naukowe, na których prezentowane są wybrane zagadnienia wynikające ze statutowych obszarów działalności archiwalnej, a także badania własne pracowników z zakresu archiwistyki oraz historii regionu. Referaty dotyczące historii regionalnej w przeważającej mierze przygotowane są w oparciu o zasób Archiwum Państwowego w Szczecinie.

W przypadku szczecińskiego archiwum, zebrania naukowe mają dawną metrykę, odbywają się nieprzerwanie od końca lat 50-tych XX stulecia. Każdego roku organizowanych jest kilka spotkań. W ich trakcie odbywają się odczyty referatów przygotowanych przez pracowników bądź zaproszonych gości, tj. archiwistów i historyków, a także przedstawicieli pokrewnych dyscyplin naukowych. Nierzadko teksty referatów prezentowanych na zebraniach naukowych po odpowiednich modyfikacjach były ogłaszane w formie artykułów w wydawanych przez Archiwum Państwowe rocznikach, tj. w prowadzonym w latach 1978–2016 „Szczecińskim Informatorze Archiwalnym”, w ukazujących się od 2017 r. „Szczecińskich Studiach Archiwalno-Historycznych”, a także w innych periodykach naukowych (np. „Archeion”).

Pierwsze z zaplanowanych na 2022 r. zebrań naukowych odbyło się 24 maja. W jego trakcie dr hab. Paweł Gut wygłosił wykład pt. „Historyczne archiwum miasta Szczecina. Struktura zasobu”. Odczyt miał charakter studium archiwoznawczego poświęconego zaginionemu pod koniec drugiej wojny światowej historycznemu archiwum miasta Szczecina. Stanowiło ono bezcenne dziedzictwo kulturowe Pomorza,

a także jedno z istotnych źródeł do dziejów nie tylko miasta, ale także Pomorza oraz krajów nadbałtyckich od XIII do XIX stulecia. Wykład został przygotowany w oparciu o materiały archiwalne Pruskiego Archiwum Państwowego w Szczecinie, przechowywane obecnie w zasobie Archiwum Państwowego w Szczecinie, a także akta normatywne oraz literaturę przedmiotu. Jego celem była próba oszacowania wielkości utraconego zasobu, rekonstrukcja jego struktury oraz oceny jego wartości historycznej. Początki archiwum miejskiego Szczecina sięgają połowy XIII w., w którym to miasto uzyskało dyplom lokacyjny. Od początku XIV w. jego zasób zaczął się wzbogacać o kolejne dokumenty pergaminowe oraz o księgi miejskie (sądu ławniczego, protokołów rady, przyjęć do prawa miejskiego). W XVIII i XIX w. w wyniku wzrostu kompetencji władz miejskich doszło do wykształcenia się bardziej rozbudowanej registratury. Proces ten pogłębił się w momencie gwałtownego rozwoju miasta po 1873 r. W 1876 r. władze komunalne podjęły uchwałę o deponowaniu historycznych akt w Archiwum Państwowym w Szczecinie. W 1879 r. zawarta została umowa depozytowa między miastem a archiwum. Przejęty depozyt liczył łącznie 3000 jednostek inwentarzowych. W kolejnych latach przejmowano kolejne akcesje akt, ale także ksiąg i dyplomów. W 1881 r. przejęto 1000 jednostek archiwalnych datowanych od XIV do XIX w. W 1889 r. archiwiści szczecińscy odtworzyli układ registratury akt i przystąpili do opracowania kompleksowego inwentarza, z podziałem na 16 tytułów. Te dzieliły się na liczne sekcje. W ramach tych ostatnich występował podział na grupy rzeczowe, z których każda obejmowała nawet do kilkuset jednostek. Inwentarz ten stanowił główną pomoc archiwalną dla zespołu w okresie jego przechowywania w zasobie archiwum. Opis każdej jednostki archiwalnej prócz wskazania miejsca w registraturze zawierał datę i tytuł. Ten ostatni był niekiedy uzupełniany o dodatkowe informacje. Depozyt akt miejskich Szczecina – wycofany z zasobu Archiwum Państwowego w Szczecinie (Staatsarchiv Stettin) w 1942 r. i zabezpieczony najpewniej w piwnicach szpitala w Zdunowie – został utracony w niewyjaśnionych do dziś okolicznościach w marcu-kwietniu 1945 r.

Kolejne zebranie naukowe odbyło się 28 czerwca 2022 r. W jego trakcie dr Janina Kosman wygłosiła wykład pt. „Nie tylko książki czyli co gromadzono w dawnej bibliotece Archiwum Państwowego w Szczecinie”. Prelegentka zaprezentowała dzieje i rozwój Biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie, która do 1945 r. integrowała dwa organizmy biblioteczne, czyli przechowywany w gmachu Archiwum księgozbiór Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza

w Szczecinie (Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde in Stettin) oraz bibliotekę archiwalną. Obie biblioteki gromadziły oprócz książek i czasopism także inne materiały jak m.in. dokumenty życia społecznego w tym literaturę okolicznościową, wycinki prasowe, afisze teatralne, ekslibrisy. Cenną część dzisiejszego zasobu stanowi tzw. piśmiennictwo ulotne z XVI–XVIII stulecia, dokumentujące rozmaite przejawy życia społecznego i gospodarczego. Na początku XX stulecia zaczęto traktować także wycinki prasowe jako materiał podlegający ewidencji i opracowaniu. Ich zakres tematyczny był bardzo szeroki. Składały się na nie artykuły dokumentujące działalność Archiwum i towarzystwa, krótkie noty biograficzne, notatki, recenzje, w głównej zaś mierze teksty dotyczące zagadnień regionalnych. Wśród tych ostatnich przeważają artykuły i omówienia (także streszczenia) wykładów pomorskiego historyka pomorskiego dr. Martina Wehrmanna (1861–1937). Pozycje tego typu otrzymywały broszurowaną oprawę, numer akcesji i sygnaturę. Gromadzenie wycinków prasowych – w opinii Prelegentki – uzasadnione było zarówno potrzebą bieżącej informacji, jak i chęcią uchwycenia popularyzatorskiej twórczości znanych badaczy i autorów. Dalsza część wystąpienia dotyczyła także teatraliów w zbiorach Biblioteki Archiwum Państwowego. Władze przedwojennego Archiwum zwróciły się do kierownictwa Teatru Miejskiego w Szczecinie z prośbą o przekazywanie afiszy teatralnych. Apel ten nie pozostał bez odpowiedzi i do zbiorów archiwalnych zaczęły wkrótce napływać teatralia będące dziś niezwykle cennym materiałem źródłowym.

Przedmiotem kolejnego zebrania naukowego, które odbyło się 4 października 2022 r., był referat mgr. Łukasza Kozłowskiego pt. „Cyfryzacja państwa a archiwa – zagrożenia związane z zastępowaniem dokumentacji tradycyjnej – dokumentami elektronicznymi”. Zostały w nim omówione początki informatyzacji przestrzeni publicznej w Polsce, których celem było usprawnienie działania urzędów państwowych. W ustawie z 17 lutego 2005 r. zdefiniowane zostały pojęcia dokumentu elektronicznego, systemu teleinformatycznego i rejestru publicznego. Wprowadziła ona również do ustawy archiwalnej delegację do wydania rozporządzeń określających minimalne wymagania dla dokumentów elektronicznych i systemów. W 2018 r. w protokołach kontroli archiwów państwowych rozpoczęto ujmowanie systemów teleinformatycznych, w których powstają dokumenty elektroniczne, a w 2020 r. wydano wytyczne do kontroli tych systemów. W 2020 r. uruchomiono również system Archiwum Dokumentów Elektronicznych (dalej ADE), do którego mogą być przejmowane dokumenty

elektroniczne, które stanowią materiały archiwalne. W dalszej części zwrócono uwagę na to, że w dzisiejszym stanie prawnym mogą funkcjonować dwa systemy zarządzania dokumentacją: tradycyjny (papierowy) lub system EZD, jednakże w praktyce dokumentacja powstaje w trzech postaciach: papierowej, elektronicznej w systemach EZD i elektronicznej w innych systemach teleinformatycznych. Szacuje się, że tylko w obszarze właściwości AP w Szczecinie liczba systemów (innych niż EZD) użytkowanych przez podmioty publiczne przekracza tysiąc. Wraz z postępującym procesem cyfryzacji kolejnych obszarów administracji powstają nowe systemy, a przepisy prawa tworzone przez różne resorty nie są konsultowane z archiwami państwowymi, nie przewidują zatem procedur związanych z archiwizacją danych.

Dnia 15 grudnia odbyło się czwarte z zaplanowanych na rok 2022 zebrań naukowych. W jego trakcie dr hab. Maciej Szukała przedstawił referat pt. „Kontakty Józefa Łęgowskiego, polskiego badacza Kaszubszczyzny, z Towarzystwem Historii i Starożytności Pomorza w Szczecinie”. Prelegent swoje wystąpienie rozpoczął od przedstawienia zarysu dziejów i omówienia najważniejszych obszarów działalności badawczej powołanego w 1824 r. Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza w Szczecinie (Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde in Stettin). Zwrócił uwagę, że już w pierwszej połowie XIX w. uwagę jego członków zajmowała problematyka badawcza historii i kultury rodzimej ludności słowiańskiej na Pomorzu. Jako przykład przywołał kontakty i współpracę członków towarzystwa z gdańskimi badaczami folkloru i języka kaszubskiego, m.in. Krzysztofem Celestynem Mrongowiuszem (1764–1855), Florianem Ceynową (1817–1881) i profesorem Ludwikiem Gumpłowiczem (1838–1909). Następnie nakreślił sylwetkę Józefa Łęgowskiego (1852–1930), koncentrując się na omówieniu poszczególnych etapów jego kariery zawodowej, a także omówił jego dorobek naukowy, zwracając szczególną uwagę na opracowania językoznawcze i etnograficzne poświęcone słowiańskiej ludności rodzimej Pomorza Zachodniego i Gdańskiego. Podstawę źródłową do przygotowania referatu stanowiła korespondencja Łęgowskiego z członkami towarzystwa znajdująca się w zespole archiwalnym Pomorskie Towarzystwo Historyczno-Archeologiczne w Szczecinie. Stanowi ona łącznie 6 listów Łęgowskiego do Hugona Lemckiego i Martina Wehrmanna z lat 1899–1908, które dotyczyły przede wszystkim problemu publikacji na łamach wydawanych przez towarzystwo czasopism: miesięcznika „Monatsblätter” i rocznika „Baltische Studien” artykułów naukowych poświęconych kulturze ludowej Kaszubów i ich odłamu etnograficznego zwanego Słowińcami.

Zamieszkiwali oni w izolowanych enklawach w północnej części dawnego powiatu słupskiego (Kreis Stolp), zwłaszcza w okolicach Gardny Wielkiej, Główczyz, Rowów i Smołdzina. W korespondencji, a także w artykułach Łęgowski dowodził, w oparciu o wyniki swoich badań terenowych, że gwara kaszubska stanowiła dialekt języka polskiego, a język słowiński stanowił poddialekt kaszubszczyzny.

Każda prezentacja referatu kończyła się ożywioną dyskusją. W jej trakcie uczestnicy zebrania odnosili się do prezentowanych w wystąpieniach problemów, a także przedstawiali przemyślenia na temat zasobu archiwum i jego wykorzystania w badaniach naukowych, nie tylko archiwalno-historycznych, ale również z innych dziedzin wiedzy.